

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄԱՆԵԱՅ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 21

15 Փետրոսար 1893



ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պապը Այի Ճատտէսի Թիւ. 20

1893

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ



1. ԱԿՆԱՐԿ Ս. Բարսեղի «Վեցօրեից» վրայ. Ս. Վ. Նալբանդյան
2. ԵՐԿԻՆՔ ՊԱՏՄԵՆ, ԶՓԱՌՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ. (Շաբ):---
3. ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԻ.
4. ԷՐՆԷՍԹ ՌԸՆԱՆ.
5. ԿԵԱՆՔ ԲԱՌԻՑ (Շաբ):--- Թ. Թեբեան:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Երրորդ Տարի

թիւ 21

15 Փետրուար 1893

Ա Կ Ն Ա Ր Կ

Ս. ԲԱՐՍԵԼԻ «ՎԵՑՈՐԷԻՑ» ՎՐԱՅ

(Շարունակութիւն) (1)



Այո՛ կը պանծայ հայ մատենագրութիւնն երբ կը տեսնէ թէ Բարսեղ 'ի հայ լեզու աւելի եւս կորովաբան աւելի եւս ճարտարախօս է քան 'ի յունին:

Քրիստոսէ չորս դար յետոյ յունական լեզուին ամենէն անկեալ ժամանակն՝ իւեցեղէն կամ բրուտի դարն՝ հայկական այժմեան ծանօթ գրաբարի գարուն մէջ կը բարձրանայ Բարսեղ Հայ բնին՝ եւ կ'ըսկօի խօսիլ լեզուն յայտնի է որ մեծ աշխոյժ եւ մեծ կորով պիտի ազդէր իւր խօսից: Կարծեա նորօրինակ կը թուէր Ասենաբան Հսկողին եռանդն, նոր բան մ'էր ըսածն, նոր եւ սքանչելագոյն բարձրութիւն մ'ունէր թոյլն: Կ'ըզգածուէր Բարսեղ ինքն՝ կը պարծէր եւ Ունկնդիր ժողովն, զուաթերեւս ղիտելով իւր մեծ Հիւրին սլաորաստած ընդունելութեան արդիւնաչափ ելքն:

Ասենախօսն զուգութեան արժանապէս փաստաբանօղ՝ իւր վեհ սրտին եւ վսեմ մաքին ներդաշնակ՝ կորովի եւ ճկուն լե-

(1) Տէ՛ռ. Պապիկի Գ. Կարէ, Ելէ 19:

գու մի ընդունած՝ այլ եւս չէր վարաներ դարձուածքն, չէր խտրեր նիւթերն, յաջ կամ 'ի ձախ ինչ որ ելլէր զիմայն՝ ինչ որ գայր միտքն՝ իւր մեկնութեանց խորհրդական գաղափար մը՝ պատշաճ օրինակ մը կը նիւթէր, Կը հիանայր մեր ականջն. եւ գուցէ հպարտութեամբ կը խօսէր,—«Ես ծնայ»։

Եւ իրաւամբ.—Ո՞վ աւելի կը տիրէ արդեօք Բարսղի վրայ, Հայն. թէ Յոյնն. եւ ո՞վ աւելի կը պարտի նմա՞ր 'ի Կեսարիա Կապադովկիոյ ծնած բոյս մը՝ սնննար է առանց իւր արեւելեան ընդարձակ սահմաններն ոռոգող Եփրատայ ջուրն խմելու՝ աճիլ, ուռճանալ, չիհն Մաժակ՝ Տիբերի ձեռք Հռոմէական ինքնաւ կաշութեան նահանգ մը դառնալով՝ իւր 400,000 բնակիչներովն կը մկրտուէր Կեսարիա սնուամբ. այդ անկեալ վիճակին մէջ էր՝ երբ Բարսղի մաղձոտ անդրադարձութեամբ առաջնոյն՝ կը բարձրանայր բեմն։—«Ո՛ւր են հոյակապ չինուածքն. ո՞ր՝ որ ընդ մեծութիւն այնոցիկ հպարտացեալ պոնծայր. ո՞չ ապաքէն անկան, «ո՞չ ապաքէն խոնարհեցան իբրեւ զպարխսոս մանկտոյ չինած՝ 'ի վերայ աւագոյ»։

Սառնուրդ մ'էր Կեսարիա Հայոյն եւ Յունին. Հռոմէական ազդեցութիւնն յանգղալիս մուտ գտած էր այդ ժողովրդեան մէջ, եւ սակայն բարւոյն հետ չարն ալ ճարակած. «Քարք զկապադովկիացի խա՛աւ եւ քարքն մեռաւ», կ'ըսէ առածն. Բարսղ մը պէտք էր այդ վիճակն դարմանելու, նոյն սերնդեան ծնունդ մը. որ առանց միտն կամ միւսին միտել ախորժելու՝ կարենար խնամքն տարածել անխտաբար. Այդ սերնդեամբ եւ այդ ոգւով սերեցաւ մանուկն Բարսղ պոնտական վարժութեամբն։

Ծանօթ է Պղատնի «Ծանիր դքեզն. ինչ որ Հելլէնն կ'ըզգայ ծածուկ ոգեւորման աշխոյժ մը պղատնեան նուրբ եւ զօրեղ զրչին ընթերցմամբն, նոյնն եւ աւելի եւս Հայն՝ Բարսղի «Հայեաց 'ի քեզ»ն իւր լեզուաւն կարդալով կ'ըզգայ եւ կ'ըստնչանայ։

Ծանօթ է Բարսղի «Վեցօրեայն». յոյնն իբր կրօնական եւ բարոյական զիրք մը կը կարդայ զայդ այսօր, իսկ Հայն՝ ոսկեղէն կնիք մը, զօրեղ գրիչ մը, հայկեան ճարտարախօս մը, կը նկատէ յայդմ զԲարսղ — Սոնուրբ 'ի քնին «Վեցօրէից» հայերէնն։

— 'ի Վենետիկ՝ Մխիթարեան սուրբանէն 1830ին առաջին եւ վերջին տպագրութիւնն հրատարակուած է, զոր ունիմք 'ի ձեռքն. Սրտաքուստ վերջին օրերս ձեռք ձգած եմք «Մբոյ

Հօրն մերոյ Տեառն Վարսի վառն վեցօրեայ աւուրց արարչու-
թեան» բոլորելի օրինակ մը Այդ կրկին օրինակաց վրայ՝ մա-
նաւանդ վերջնոյն եւ յունական տպին՝ կը կատարեմք մեր հե-
տադասութիւնքն:

Վենետիկեան տիպն՝ աւելորդ է ըստ ինքեան կրկնելն՝ թէ
քանի պակասուոր եւ խեղճ օրինակի մը վրայէ քաղուած է:
Արդէն իսկ նոյն ստաղարութեան յառաջաբանին մէջ՝ Պատուա-
կան Աշխատօղն՝ պարզօրէն յիշեցուցած է զայդ ըսելով. «վաղու
եւս ձեռնարկեալ էր մեր ՚ի տիպ սորա, եթէ հին եւ ստոյգ
օրինակի չէր կալեալ ակն, բայց արդ ՚ի զերեւ ելեալ, լաւ հա-
մարեցաք միտլս որ ՚ի ձեռին չատանալ, թէպէտ եւ ոչ հին եւ
ոչ ընտիր... զորոյ թէպէտ ըստ կարի սրբեցուք ՚ի բաց զսխա-
լանման զգուշութեամբ... սակայն մնաց տակաւին ոչ սակաւ
միթութիւն եւ երկբայութիւն աստ եւ անդ», Լաւ եւս ըմբռնե-
լու համար զայդ՝ կ'ըսեմք՝ թէ այդ բացատրութիւնն կրկնելու
եւ քառադատկելու է: Բիշ յետոյ օրինակաւ կը բացատրեմք
ըսածնիս:

Իսկ ձեռքս հասած ձեռագիրն քան զվենետիկեան գոլորդին
Գ. Զ. աւելի կատարեալ է թէ եւ, սակայն ոչ ըստ փափաքեղ-
ւոյն Յիշատակարանէն կ'երեւի թէ նոյն է այս վերոյիշելոյն
հետ, կամ լաւ եւս սորա վրայէն կրկին գաղտնաբերուած է այդ՝
«տունառութեամբ եւ բանաքաղութեամբ համբակի միում
«Բրիտանական միգուզ գրչի, եւ անվարժ գրողի».— Իսկ այս ունի
յիշատակարան՝ այսպէս. «Գրեցաւ աստուածային տառս այս ձե-
ռամբ նուաստ գրչի Գրիգորոյ, յառաջնորդութեան տեառն Բար-
սեղի, եւս. զոր սկիզբն արարաք զԱրարածոց մեկնութիւնն», եւ
այնն նոյն այս յիշատակարան կրկնուած ըլլալով վերոյիշելոյն մէջ
եւս՝ հաւաստի հետեւութիւն կը կարծեմք՝ թէ այդ սորա վրայէ
հղած «տունառութիւն եւ բանաքաղութիւն» է: Ինչ որ ալ լինի՝
հետեւանքն է՝ կրկին պակասուոր օրինակաց յայտնութիւնն.
թէ եւ ընտրելադոյնք քան զտպագրելոյն: Ըստ յիշատակարանիս
վիշտութեան՝ Տէր Բարսեղ Առաջնորդ Մայրավանից՝ զող ժաւ
մանակակից է Շնորհաւոյ, ուստի ՚ի վերջին կէս ժ՛ն՝ դարու
համարելու. եւք ձեռագրիս գաղտնաբերումն:

Բանամք այդ օրինակներն եւ քաղատեմք. Բովանդակութիւն
Ա. ճառի:

— Յորդորականու մը կ'ըսեսի Բարսեղ Ունկնդիր ժո-
ղովն պատրաստել ՚ի լուր Արարչագործութեան հրաշալեաց,
կը զրուսատէ զՄովսէս եւ յունական իմասանոց զրութիւնքն կը

պախտարակէ, յորոց ոմանք՝ ՚ի տարերց կ'ըսէին աշխարհիս եւ տիեզերաց էութիւնն, եւ ոմանք ՚ի հիւլէէն, առ այդ Մովսէս Աստուծոյ անունն իբր կնիք Արարչութեան ճակատն կը դրոշմէ, եւ ՚ի մի բան այդ սուտ կարծիքն կը ջրէ։ Քանի որ սկիզբ մ'ունեցած է վերջն անխուսափելի կը դաւանի. զայս իմաստունք չկրցին ճանչնալ, եւ ընդ ոմին ոչ զԱստուած եւ ոչ զյարութիւնս Նիւթական աշխարհք աննիւթականին հետեւութիւնքն են։ յորում մաքուր հոգիքն բնակին, աշխարհիս հետ կ'ըսկսի ժամանակն, «ի սկզբն» քառեակ իմաստ ունի. Երեք դասք արուեստից, աշխարհս Արարչագործ ձեռաց հանձարեղ արուեստագործութիւնն է։ «Նշխի» լսալն զօրութիւնն Աշխարհ ՚ի ստիպմանէ չէ եւ ոչ իսկ յաւիտենական, չորս տարերք «Նշխի» եւ «Երկր» բառից մէջ ամփոփուած. երկնից բնութիւնն, Երկրիս էութիւնն, հիմունքն, կայքն։ Բնադիտաց վճիռն աշխարհիս հաստատուն անշարժութեան վրայ. երկնից ՚ի չորից տարերայն կազմութիւնն, եւ ըստ ոմանց (Արիստոտելի) ՚ի հինգ տարերց ԅորդորական վերջաբան մը որով փրկիտփայից սխալ կարծիքէն կը պաղեցունէ զժողովն եւ ՚ի բարեբանութիւն Աստուծոյ կ'ուզէ շոյա սիրան։—Այս է վեցօրէից Ա ճառին պարունակութիւնն։—

Հայերէնն բացարձակ ազատ թարգմանութիւն մ'ըլլալով հեղինակին բնադիր խօսից հետեւին՝ ճշգրտեամբ բառականին՝ հնարաւոր չէ. առ այս ըսինք ՚ի վերոյ՝ թէ Բարսեղ հայերէն խօսած ժամանակ յաջ եւ ՚ի ձախ կը դիմէ, ամենայն ազատութեամբ կը խօսի։ Սակայն եւ այսու շատ տեղ ալ կարծես գրչին չափն ցոյց տալու մտօք՝ բառական ճշգրտեամբ կը հետեւի բնադրին. այնպէս զի մի եւ նոյն սոյն գրութեան մէջ հնար է ըսել՝ թէ Բարսեղ թարգմանիչն թէ հեղինակ է եւ թէ հաւատարիմ եւ հուժկու հպատակ թարգմանչի կանոնաց։—Այդ ազատ խոյանքին մէջ երբ կը տեսնուի իմաստի այլալուծիւն եւ խանդարումն թարգմանչին արդեօք թէ մեր ձեռագրաց ազաւազման տալու եմք զայդ, թէ թարգմանչին ձեռքն գտնուած բնադրին ալլալութեան։—Ինդիր մ'է. մանաւանդ երբ կը տեսնուի թարգմանչին խօսիւ հայկաբանութիւնն, եւ ուրեք ուրեք ցոյց տուած թոյլ թէ ծոյլ թէ եւ անշտն հարեւանցի շտապն, մանաւանդ կենդանական անուանց անփոփոխ յունականաւ ՚ի մեզ ձայնելն, դուցէ ըսեմք թէ այդ պոտածառքն առհասարակ կամ դեռ այլք եւս ազգած լինին. սակայն մեզ սուկի հաւանական եւ ախորժելի կը թուի միջինն ընդունիլ եւ հաւատալ. որ

է մեր ձեռք զսնուող ձեռագրաց աղաւաղեալ եւ խանգարեալ
վիճակն. զէթ ըստ մեծի մասին—Արդէն իսկ այս ընդհանուր
կանոն մը չէ՛—

(Շարայարեյի)

Ս. Վ. ՆԱԶԱՐԵԹԵԱՆ



ՆԵՐՍԻՆԻ ՊԱՏՄԵՆ ԶՓԱՌՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

(Շարայարութիւն) (Դ)

ՆՈՐ ԴՐՈՒԹԻՒՆ

Նորանոր զիտողութիւնք ցոյց տուած են՝ որ այդ աստղ
մեր Արեւէն 27,664 անգամ աւելի փոքր կ'երեւի. ուստի ըստ
յիշեալ կանոնին ըսել է թէ այնչափ անոգամ գէթ աւելի հեռու
է Շնիկ աստղն մեզմէ քան զԱրեւակն. Վերջին հաշուով տեո-
նուած է՝ որ այս աստղ երկրէս 52,000,000,000,000 մղոն հեռի
է, ըսել է թէ թնդանօթի գնդակ մը ութ միլիոն ու կէս տարիէ
կը հասնի հոն, եւ սակայն ամենէն մօտաւորներէն է մեզի:

Վերջին տարիներս մի քանի աստեղաց հեռաւորութեան
չափն հաստատուած է. այսպէս Զիպցուլ համաստեղութեան
Այբն՝ մերկնէն լեւայ մեզ ամենէն մօտ Արեւակն 8,603,200,
000,000 մղոն հեռի է. տղա Կարապի 61 րդն որ 589,300 ան-
գամ երկրիս արեւէն ունեցած հեռաւորութեան բաղմապատ-
կութիւնն է. Անդէորդն կամ Եզօզ 61 եռիլ. 712 միլեառ մղոն հե-

առաքութիւնն ունի, դունաւոր աստղ մ'է. մեղ կարմրադոյն կ'երեւի Բեւեռային աստղն 73 եռիլիոն 948 միլեառ է հեռաւորութեամբ. իսկ Այծն՝ 170,392,000,000,000 մղոն Արդ զիտնալով որ երկվայրկեանի մը մէջ լոյսն 77,000 մղոն կը կտրէ՝ այդ վերջին աստղ լոյսը մեզի հասնելու համար 72 տարի կը դնէ. Թնդանօթի գնդակին հետ բաղդատելով որ 400 մեզը ընթացք ունենայ՝ 20,000,000 տարիէ հազիւ կը հասնի հոն:

Բայց անհաւասարի չթուին ընթերցողաց այս թուանշանք, պիտի բացատրեմք ապա թէ ինչ պարզ միջոցաւ աստեղաբաշխք այդ ահաւոր հեռաւորութիւնքն կրցեր են չափել:

Արդ այն անհուն եւ անչափ միջոցն՝ որուն երկին անունն տալով կ'անցնիմք, ինչ է. ինչ չափ է դորա մեծութեան սահմանն. ինչ պիտի ըլլայ այդ անհուն միջոցն. օրէ օր կատարեւագործելով հեռադիտին աստղիներն՝ երկնից աստեղաց թիւն երթալով կը բազմապատկի. սակայն իւրաքանչիւրին չափն եւ մեծութիւն անփոփոխ է այն ինչ որ աչօք կը զիտեմք: Մեր առաջին քննութեանց վրայ յեցեալ կը հետեւցունեմք՝ թէ այդ հեռադէտներու ոյժն ոչինչ է առ անբաւ հեռաւորութեամբն՝ որով 'ի մէնջ եւ յերկրաց կ'անջրպետին: Հետեւաբար այդ անծայրածիր միջոցն եւ անհուն մարմիններն ինչ չափ եւ ինչ մեծութիւն ունենալ պիտին:

Ուստի այդ մեծութիւնէն օգուտ քաղենք, անդրադարձութիւններ եւ հետեւանք յառաջ բերինք:—

Երկնային միջոցի սքանչելի կազմութեան առաջին հետեւութիւնն է՝ անդրադառնալ դորա մեր նկատմամբ ունեցած ազդեցութիւնն, եւ մեր սրտին վրայ ընելիք յոլացումն: Առանց երկարելու այս խորհրդածութիւնս կը յիշեմք Գրուածոցս յերեսնագիրն, միթէ ճշմարիտ չէ՞ թէ «Երկինք պատմեն զփառս» Սնր՝ որոյ զործոց արդիւնք են Երկնային այդ անհուն միջոցն եւ բոլոր տիեզերքն. միթէ այսպէս աշխարհիս փոքրկութիւնն եւ նուաւսութիւնն ճանչնալէ յետոյ՝ երկնայնոյն մեծութեան հետ եւ նորա եւ մեր առհասարակ Արարողին անսահման մեծութիւնն չեմք հետեւցուներ: Աշխարհս եւ մեր Արեգակնային դրութիւնն գրեթէ ոչ ինչ մ'է առ Երկնայնոյն, ըսել է թէ Երկինք ալ ոչ ինչ են առ Արարողաւն: Սքանչելիք մ'է այս հրաշակերաս, անհուն եւ անքնին խորհուրդ մը, հապա որչափ աւելի սքանչելի եւ ահաւոր խորհրդով անքնին էութիւն մ'է սորա ծնօղն, հաստօղն, կարգադրօղն եւ պահօղ: Սկսեկայի անդրադարձութիւնքն

են հետեւեալք. «Մարդ եթէ նուառտութիւնն տրհամարէ՝ կատարեալապէս երջանիկ է. վասն զի կարօղ է այն աստին երկինք ելլել, աստեղաց մէջ շրջիլ, տաանց խորհելու թէ երկրիս վրայ տուներ՝ եւ պալատներ կան: Այդ բարձունքէն եթէ հայի պահ մը եւ աշխարհս տեսնէ աննշմարելի կէտի մը պէս, խորհի անգամ մը թէ այդ կէտին միւս այլ դձուձ բաժանման մը համար՝ բաղմութիւնք բանականաց կը փճանան, պիտի ըսէ, թէ արդարեւ անզգայ են մարդիկ: Հոն այդ բարձանց վրայ աւելի զիւրաւ եւ խորին կը տեսնէ մարդ, աւելի հեշտին կը դռնէ եւ թափանցէ, աւելի հետաքնին՝ եւ աւելի գոհ կը լինի. հոն կրնայ սկսիլ ճանչնալ՝ թէ ինչ է տիեզերաց մեծութիւնն եւ ինչ նորա մէջ գտնուող մարմնոց անհատ կաղմութիւնն եւ չափ. անո՞ր հոն կրնայ սկսիլ ճանչնալ մարդ թէ ո՞վ է Աստուած:—

Գ.Լ. Գ.

ԵՐԿՆԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆՈՑ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆՆ

Ա. Ասորիցայ լիւն ընդհանուր պէտքերէս. — Որչափ ալ ժամանակն ցուրտ՝ եւ եղանակն ձմեռնային՝ սակայն մերթ պարզ գիշերներն երբ լուսինն ծնած է՝ երկնից երեսն կրնամք դարձունել տչքն եւ նայել. դուցէ սարսուռ կու գայ վրանիս. սպասեմք քիչ օրէ կը հասնի գարունն եւ օդն կը պարզուի, հաճոյք պիտի դգամք յայնժամ գիշերներն փոխանակ մաղձոտ յարկի մը ներքեւ խաւարի մէջ կծկտելու՝ ելլել երկնային կամարին տակ, քանի մը քայլ փոխանակել, ման գալ, երբ գիշերն իւր լուռութեամբն չխռովէ մեր խորհուրդն, եւ մաղձոտ միայնութեամբ զգանք՝ թէ խեղճ ենք մենք, նեցուկ մը, գթոտ մայր մը, խնամատար Հայր մը բնտրենք եւ չգտնենք, վերցընենք այդ պահուն աչքերնիս դէպ 'ի վեր, դէպ յընդարձակ սահմանն, ազատ խոյանք մը տանք մեր մտաց, երթանք ուր այս կենաց մէջ մտնելն անհնար է. երթանք դէպ 'ի պայծառ լուսերն՝ որ

երկնից կամարին վրայ կը պլալան շարունակ, կանկ առնունք եւ խորհինք, Ի՞նչ են այդ զմեզ պատող անթիւ անհամար ջահերն.—մի մի աշխարհ, մի մի Արեւ, մի մի Աստղ, զերազանց կազմութեամբ քան զմերն, ահաւոր մեծութեամբ քան զմերն.—Շրջան մ'առնունք,—նոյն բանն Անցնինք մեր կիսապնդին երկնային կամարն, արջային բեւեռի կամարէն վազեմք հակարջայինն, նորանոր աստեղք, նորանոր համաստեղութիւնք՝ զմեզ կը պատեն։ Վերցունեմք դարձեալ աչքերնիս դէպ 'ի վեր այդ բարձունքէն, նոր երկնք մը, նորանոր աստեղք, մեր վրայ քօյլ մը պէս տարածուած պիտի տեսնեմք։ Հասարակածային երկնից «ծիր Վահագնոյն» կամ «Յարգողի» միգամածն 18,000,000 աստղերէ աւելի թիւ ունի. եւ այդ մի մասն է Յարգողին, եւ մի միայն մեզ երեւցածն.—Գուցէ ձմերային օդոյ պէս սարսուռ մ'ալ զմեզ յայնժամ պատէ, եւ մեր տիւրը միայնութեամբն զգանք՝ թէ խեղճ ենք մենք եւ յիրաւի խեղճ, սակայն զօրաւոր աջ մը՝ ամենագլուխ մայր մը՝ եւ նախախնամ Հայր մը ունինք, որոյ հրամանաւ եւ սիրով՝ հաւասար այդ ահաւոր մարմնոց կ'ապրինք եւ մենք անխորաբար. եւ որոյ 'ի ինդիր պէտք է ելլեմք աստ կամաւոր յօժարութեամբ եւ անդ յօժար կամաւորութեամբ, եթէ մարդոյ պատիւն կ'ուզեմք պահել։

Բ. Հասարակած աստեղք մի մի Արեգակնէն եւ իրենց հաւորակներն որոնք.—Թէ եւ ոչ հաստատուն ճշմարտութիւն՝ սակայն այնպիսի սկզբանց վրայ հաստատուած հետեւութիւն մ'է այս՝ որ ստուգութիւն է այլ եւս։ Գրեթէ մեծամեծ աստեղաբաշխք առհասարակ կը պնդեն՝ բացարձակ զօրաւոր փաստերով թէ ամեն հաստատուն աստղ առանձինն մօլորակային դրութիւն մ'ունի. եւ նման մեր արեգակնն ուղիւ կեանք եւ լոյս կը մատակարարէ։ Ահա փաստերն։

Ա. Վասն զի այդ աստեղք մեր արեգակէն շատ եւ շատ մեծ են, եւ ինչպէս տեսանք՝ իրենց անհուն հեռաւորութեանն պատճառաւ մեզ այդքան փոքր կ'երեւին։

Բ. Վասն զի այդ աստեղաց փայլէն յայնժամ պէս կ'երեւի՝ որ իրենց սեպհական լոյսն է այդ եւ ոչ մեր Արեւուն։ Զի եթէ մեր Արեւն նոյա լոյս տար եւ իրենք չունենային զայդ յինքնէ՝ անհնար էր զանոնք տեսնալն.—¹⁰ Վասն զի այդ անհուն հեռաւորութիւնէն լոյս ընդունիլ՝ եւ զայդ դարձեալ մեզ ցոլացունել չէ կարելի. ինչպէս լուսինն կ'ընէ։—²⁰ Մեր աչաց երեւցած մեծութիւնն՝ աստղին լուսոյն ճառագայթն է, հետեւաբար հեռա-

դէտ գործեալ աւելի մանր՝ այսինքն բուն իրենց մարմնոյն սահմանաւն կ'երեւին. այդ պայծառ վաղն մեր Արեւէն առնուլ անկարելի է, հապա իրենց բնական եւ սեպհական լոյսն է. 30 Յայնժամ կրնայինք ըսել՝ որ այդ աստղերուն միոյն լուսովն երկրագունդս ալ այդ վաղն առնել կարէ. մինչդեռ մեծապէս կը սխալիմք:

Ուստի քանի որ մի մի պայծառ Արեգակներ են այդ աստղեր, ինչ աւելի բնական է ըսել թէ անոնք ալ մեր զրութեան պէս մոլորակներէ չըջապատուած կեանք եւ լոյս կը սփռեն, ներդաշնակ պար մը բոլորած արարչագործ ձեռաց խնամոյց ներքեւ:

Ամենապարզ եւ ամենաբնական հետեւութիւն մ'է այս. ինչ կրնամք ըսել թէ ըլլան այդչափ բազմութիւնք աստեղաց երկնից երեսն. զմեզ լուսաւորելո՞ւ կամ մեր երկրին վրայ ազդեցութիւն մ'ունենալու համար միթէ. ոչ բնաւ. վասն զի առ այդ անբաւական եւ անզօր են՝ իրենց անհուն հեռաւորութեանն պատճառաւ. իրենցմէ միոյն մեղ պատշաճաւոր մերձաւորութիւնն՝ բաւական էր այդ ամենուն. հապա 'ի զաբդ. եւ այդ ծիծաղելի է. Սորհիմք նաեւ թէ զօրաւոր հեռազէան մեղ անտեսանելի աստղեր կը յայանէ. ինչ է սոցա նպատակն, առ ինչ այդոքիկ:

Տիեզերական ներդաշնակութիւնն փաստ մ'է մեզ դարձեալ հետեւցունելու՝ թէ իւրաքանչիւր հաստատուն աստղ իւր արբանեակ մոլորակներն ունի մերոյս նման. վասն զի այդ աստեղք հաւասար են մեր Արեգական, նմանութեամբ, հաւասար պէտք է ըլլան եւ զրութեամբ. եթէ մեր Արեգակն իւր արբանեակներն ունի՝ ունին եւ նոքա, եթէ մերն իւր առանցքին վրայ կը թաւալի՝ կը թաւալին եւ նոքա. — Հետեւաբար, եթէ մեր զրութեան մէջ բաղդատմամբ սկալ մոլորակ մը բնակելի կը տեսնեմք՝ ո՞վ կրնայ մերժել մեր եւ այլ զրութեանց բնակելի եւ բնակեալ լինելն. —

Գ. Նոր աստղեր. — Մեր Դրութեան եւ երկնից երեսն սքիւռուած անհամար աստղերէն զատ կան նաեւ աստղեր որք երկնից մի մի տեղեր կ'երեւին եւ կ'անյայտին. յիշեմք դիտուած ժամանակաւն.

1. Հիպպարքոս յոյն աստղաբաշխն Քրիստոսէ 125 տարի առաջ տեսած է այդ աստղերէն մին:

2. Ալքիմանտի կայսեր ժամանակ 130 ին մօտ:

3. Արծիւ համաստեղութեան մօտ՝ Ոնորիոս կայսեր ժամանակ:

4. Կարիճին 15 ըզ աստիճանին վրայ, թ զարուն մէջ:

5. Կասիօրէի եւ Կեքէոսի մէջ՝ 945 ին:

6. Կասիօրէի մօտ, 1264 ին:

7. Կարապին մէջ, 1670 ին:

8. Կասիօրէի մէջ 1572 նոյեմբ. 11ին, 18 ամիս շարունակ մեծ փայլով երեւցաւ եւ անհետացաւ:

9. Օձին մէջ 1604 հոկտ. 10ին սր չափազանց լուսով մինչեւ 1606 մարտ ամիսն չողջողաց եւ անհետացաւ: Մինչեւ ցայսօր հետազօտութեանց արդիւնքն 21 աստղեր եղած են. վերջինն 1866 մայիսի մէջ երեւցաւ Պսակ համաստեղութեան մօտ:

Այս աստղեր հաստատուն տեղ մը չունին, երկնից զանազան կողմերն կը շրջադալին: Մթնոլորտային երեւոյթ մը կարծեցին շատերն, ոմանք ալ անդոյս կամ մի մասն լուսաւոր աստղեր քարոզեցին. վերջնական բացատրութիւն մը տրուած չէ ցարդ: Մեզ աւելի հաւանական կը թուի մոլորակներ կարծել զանոնք, առանց սակայն չըջանին որոշել կարենալու: Վասն զի, այդ աստեղք երբեմն տեղէ տեղ կը փոխուին, մերթ մօտ եւ մերթ հեռու որոշեալ աստղէ մը, լուսերնին կը նուազի եւ կ'առաւելու, նոյնպէս ալ մեծութիւննին: Կարապի վզին վրայ երեւցածին համար պարբերական շրջան մը հաստատուելով $404\text{ու}^{\frac{1}{2}}$ օր դտած են ոմանք. այդ պարբերական շրջանն ալ կը նպաստէ մեզ հաւատալու՝ թէ ուրոյն արեւնիւրու վրայ թաւալօղ դարտուղի դնացքով մոլորակներ են գտքա:

(Շարայարեյի)

*

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

ՄԱՐԴԱՆՈՍԱԿԱՆ

Մարդաբանութեան վերջին շնչերն. — Մարդաբանութիւն Դաւրու կիսէն 'ի վեր Ուսումնական աշխարհի գլխաւոր զբաղումներէն մին կըլած է. վերջերս Եւրոպական զանազան մայրաքաղաքաց մէջ համազգային նախադաստմական հնախօսութեան մեծ մղում տուած են Գիտնական աշխարհի հոյակապ գլուխներն խմբերով 'ի մի, այդ ժողովոյ ամենէն արդիւնաւորն կըլած է Մարդախօսական տեսակիրտով վերջին համազգային նախադաստմական հնախօսիկ Միութիւնն՝ որ անցեալ տարի ժողովեցաւ 'ի Մոսկուայ:

Ոչ շատ Կրօնական գաղտնարաց ջերմեռանդ անձ մը, Պերլինի համալսարանին վարիչ, Եւրոպիոյ սքանչելի գլուխներէն մին, Պ. Վիրքով, (Virchow) այդ ժողովոյ բացման եւ ծրագրի ճառն արտասանելով հիանալի վաւերագիր մը եւ անսողիւտ վճիռ մը կ'արձակէր Մարդախօսական ամենէն կարեւոր եւ ամենէն ծանրակշիռ խնդրոյն վրայ, որ է Զագագագ:

Հանգիստ աստիճան տեսնելու (Revue scientifique) (5 Նոյ 92) ամբողջովին հրատարակած է այդ ճառն, ուստի կը քաղեմք մեք մի քանի գլխաւոր կէտերն, եւ կը խորհրդածեմք:

Նախադաստմական մարդաբանութեան առաջին գլխաւոր քաջափոխն 1859ին կըլած էր, մինչ Bouches de Perthes եւ Տարվին (Darwin) իրենց նորանոր հետազոտութեանց արդիւնքն կը հաղորդէին ուսումնական աշխարհի, եւ ըստ Վիրքովի, «ուսումնական աւանդութիւնքն կը յեղաշրջէին, եւ գոզցես մարդ-գիտութեան առաջին խանձարոց խորհրդաւոր քօղն կը պատա-
«ռէին»:

Այդ օր առաջին խնդիրն էր՝ «այսօրեայ լուծեալ եւ վերջ-
«նապէս որոշեալ ճշմարտութիւնն, քիչէ՞ մենք այսօր որ մարդ
չորրորդ դարուն երեւցած է»։ Այս ճշմարտութիւն մ'է այս, որ
տկար սրտերն վարանեցուցած է. չորրորդ դարն թէպէտեւ նոր
դարերուն վերաբերի ըստ երկրաբանութեան, սակայն առաջնոց
չափ խորհրդաւոր չըջան մ'է։ Որչափ որ յարատեւ աշխատու-

թիւնք կը յառաջեն, ամենալի ալ ժամանակագրական չափազանցութիւնք կարգի կը մտնեն, եւ հակառակ զրութիւնք եւ զրո-
ւաւորակնճիւն հանգոյցք կը պարզուին:

Երբոր Դարուն (époque) հնա^ր է արդեօք զմարդ էնթաթընէ.—
հարցման պատասխանն այսօր վերջնապէս վճռուած է:— «Ձէ եւ
«Ղաժ ընաւ որ երրորդ շրջանի հոգոց խաւերու մէջ՝ գէթ գայ-
«վախազի կտորէ մը ուսումնական աշխարհ հետեւցունէ՝ մարդոյ
«հետքն եւ նշմարանքն: Նոյնպէս անհնարին է եղած այդ շր-
«ջանի մէջ մարդկային ռակեր կամ դանկի մի մնացորդն գտնել
«կամ նշմարել: Ուսումնական աշխարհ չիբար բնաւ ընդունել էր-
«բորդ դարուն մէջ մարդկային կենաց ֆոյնթէնն»:

Վերգոֆ գանկարանութեան զրաջան եւ սին վաստակն
պարզելէ վերջ, մարդոց ի կենդանեաց սերելն վարդապետող
կարծեաց դէմ կ'ելլէ: Կրկին ամենէն հնազոյն գտնիկերն Constadի
եւ Neanderthalի՝ յուր ժողոված Ուսումնական համաժողովոյն
վճռոյն դատուած եւ հետեւեալ կրիքն ընդունած են:—«առաջինն
չորրորդ Դարուն չէ»,—«երկրորդն տիպար ձեւ մը չունի»:—Եւ
ոչ ապաքէն հնախոյզ մարդախօսութեան (palé-anthropologie)
մեզ ներկայած առարկայք «ոչ ինչ են զրեթէ եւ կտրի զգուշա-
նալի»: ոչ ապաքէն եթէ այդ մի քանի գտնիկերն՝ «որք ընդհան-
րապէս միակ են եւ զարտուղի», ենթադրելով հանդերձ 'ի նմին
վիճակի որով ցոյց կու տան մեզ, եւ նոցա երկրաբանական
զիրքն զննելով եւ որոշելով իսկ՝ «չ'մը կրնար ընաւ ստորին եւ
«նախնական ցիզի մը՝ որ մարդկութեան եւ անբանից՝ զօր եւ
«Ղաժ ըլլայ, էութիւնն հաստատելի: Այդ գտնիկերէն չատերն մե-
«ծապէս հին են: սակայն ըստ ամենայնի ներկայ ցիզից գտնիկե-
«բուն կը նմանին, եւ ոմանք ալ քաղաքականացեալ ազգաց:
«Ընդունայն վանք է զմարդ կապի հետ զաւել զայն ֆոյնթէնն յոգնու-
«թիւնն»: մարդ ոչ կապի եւ ոչ այլ կենդանեաց հետ ազգա-
կանութիւն մը կրնայ ունենալ: —

Այո՛, յայտնի է որ մարդկային մարմինն կենդանական կազ-
մութիւն ունի, եւ այդու նոյն բնախօսական օրինաց կը հպա-
տակի: սակայն այդ օրինաց հաւասար «օրէնք մ'ալ կայ՝ որ է
«խառնութեան ֆէնթէնն, որով մարդ կենդանիներէն կը բաժնուի,
«եւ իւր որդեոց կը հաղորդէ իր կարողութիւնքն: Տեսնուած չէ
«ցարդ որ մարդ կապիկ մը ծնանի, եւ ոչ ալ կապիկն մարդ:
«Կապկապէմ մարդն կապիկ ծնունդ չէ այլ արտաբանական արդ-
«իւնք մ'է: Հասարակութեան գաղափարն (atavisme) այլ եւս

«տխտարանական փորձերով քննուած է. մանրազոյն զանկերն
«այլաւերտութեան» (dégénérescence) հետեւանք են»:

Ընդհանուր կարծիք մ'է թէ այժմեան վայրենին նախնի
մարդոյն պատկերն է.— Max Müller լեզուաբանական ընդար-
ձակ հետազոտութեամբն հիմնովին ջրած է այդ ծուռ դաղա-
փարն. զի որչափ յատմեմք եւ մօտիմք նախամարդոյն՝ այնչափ
աւելի փայլուն եւ լուսուոր փրիստփայութեան եւ վճիտ մտայ
ծննդոց կը հանդիպեմք. այդ նախնին մարդոց քան այժմեան միւ
մտայ փառաւոր վիճակն դոզցես կը յայտնէ: Այսօր Գիտունք
համոզուած են «անասորակոյս վստահութեամբ», որ այժմեան
վայրենիք ոչ թէ նախնին մարդոց տիպարն եւ ներկայացուցիչն
չեն 'ի կենդանականէ փոխանցմանն, այլ եւ «մեծապէս այլասե-
րած են»:

«Մարդ սողմնային վիճակի մէջ՝ կը նմանի մեծապէս ոչ
«կապկին միայն» այլ եւ շատ կենդանեաց. մարդկային տարրա-
«կան կազմութեան բջիջքն, բջջահիւս անկուածն, խիւլքն,
«նեարդներն, եւայրն, նոյն են սառնադարակ սանաւորաց հետ. «ս-
«կայն այդ նմանութեան պարճաւ չեն կորուսել հետեւեալն» թէ
«մարդ 'ի կենդանեաց փոխանցութեան կամ սերունդն բնայ: Սափիչիկի
«մը զանկն ոչխարի կամ շան զլիսու կը նմանի. եւ սակայն ցարդ
«երազած չէ որ Սափիչիկն շան կամ ոչխարի ծնունդ ըսել»:

Վիրգոֆ կատարի ծաղրաբանութեամբ կը յառաջէ այլեւս.
տղայական սնդկութեամբ կը հարուածէ, եւ վճիռն կ'արձակէ
այսպէս.

«Որչափ ալ շարժանկութեան եւ շղթայան ամբողջութեան նպա-
«տաւա զանք եւ ճիշտ լեռնութեան է, անշուստ մնացած է. մարդէն ա-
«ռալ մարդ չիւյ, մարդէն առաջ մարդածին չիւյ. կապկմարդն (homme
-singe) քայտութեան չունի. այդ օրակն սարժանկան մ'է»:

Բնապաշարից արարչութեան տնակիզին եւ անվերջ չղթայն՝
կրկին օգտկնելու պէտք ունէր, մին՝ անդործարան էութիւնն
գործարանաւորաց հետ կապելու համար, եւ միւսն՝ կենդանական
էութիւնն մարդոց հետ զուգելու. ուստի կրկին եղջերուաքաղ
ծնան. մին Երկաթեւեացն (Bathybius) եւ միւսն Հնամարդն (Proan-
thropos). Առաջինն իւր ծնողին Huxleyի հետ թաղուեցաւ, եր-
կրորդն՝ Վիրգոֆի հարուածներէն պիտի կարենայ պրծիլ ու ապրիլ:

Անշուշտ Վիրգոֆի պնացած ընթացքն նորօրինակ եւ զար-
տուղի ճամբայ մը չէ. ցարդ շատերն զայդ ճանչցած եւ պաշտ-
պանած էին. ցարդ փորձն եւ հետազոտութիւնք զնոյն աւան

քած էին, սակայն ուրախ եմք տեսնելով՝ որ «ուսումնական տիեզերական սիւնհոգոսի» մը մէջ աշխարհիս ամենէն բարձր եւ պատուական գլուխներէ մին, Վիրգոֆ, առանց ո՛ր եւ է կրօնական վարդապետութեան մը համամէտ գտնուելու՝ հաւատոց ճշմարտութեան ջատագով հանդիսացած՝ ուղղափառ վճիռներ կ'արձակէ տիեզերական գիտութեանց:

*

ՔՈՒԱՐԺԱԼԻՔ ԼՈՒՍԱՆԱԿԱՐԻ

Վերջերս 'ի Գաղղիա հրատարակուած Bergeret եւ Drouinի «լուսանկարչական զբօսանք» անուն գրութենէ կը քաղեմք:

Պարզ լուսանկարի գործիք մ'ունենալով ամենապիւրին միջոցներով կրնամք երեւակոյտական ամեն կերպարանք տալ նկարի մը. կրկնապլուխ կամ անպլուխ մարդ մը, կամ այլ ցնորական երեւոյթ մը կրնամք ոտսնալ: Լուսաւոր եւ թափանցիկ սլաակեր մը կ'ունենամք՝ եթէ նկարուելիք ին՝ տուն կամ ծառ՝ եւ ցնորքէն վախցօղ մարդն ճշդիւ. Կէտք եղած տեղն զետեղեմք, եւ գործիքին կեցած տեղն նշանեմք, ապա մութ ենթակային մօտենալով՝ ուրուական ձեւանալիք մարդն ճերմակ տաւանով մը կը զետեղեմք: Յետոյ մատիտով մը գործիքին վրայ խուլ ապակիին տեղն կը նշանակեմք, եւ գործիքն իւր առջի զրից կը դարձունեմք ուրուական ձեւանալիք մարդոյն հետ միասին, իւր երկրորդ զիրքն նշանելով: Այդ առաջին զրից մէջ լուսանկարն կը հանեմք, եւ ապա երկրորդ զրից վրայ բերելով ¹/₅, կամ ¹/₃ ժամանակն միայն կը գործածեմք երկրորդ նկարին համար: Ուրուականն ճերմակ ըլլալով ապակեայ տախտակն կ'ըստանանէ շուտով այդ սլաակերն. եւ վստն ղի մի եւ նոյն ապակին կրկին նկարի ենթարկուեցաւ զանազան զրից եւ զանազան հեռաւորութեանց մէջ՝ ուստի տունն եւ ծառն՝ ուրուականէն պղտիկ եւ ուրուականին թափանցկութեան մէջ կ'երեւին: Photo-ga-

zette հետեւեալ նկարն կու տայ. թրջած սաւանի մը շուրջն խումբ մը մարդիկ նստած սոցա եւ տաւանին մէջ առաջին նկարի ժամանակ մարդ մը թող կենաց զէսլ յերկինս թեւատարած, Երկրորդ նկարի ժամանակ նոյն ափսոսակի վրայ նոյն խումբն հանեցէք, սաւանց տաւանի. ահա հիանալի երեւոյթ մը ձեզ,—

Այսկերպ գործելով զարմանալի երեւոյթներ կ'ունենամք. փոխանակ կրկին դիւք տալու նկարին՝ միով բաւականանամք, յայնժամ գործիքին ամենէն մօտն ահաւոր մեծութիւն մը կ'ըստանայ. Զորօրինակ, նկարեմք ձկնորս մը կարթն 'ի ձեռին զէսլ 'ի գործիքն զարծած՝ յայտնի է որ ձուկը շատ մեծ պիտի ելլէ. սակայն մեծութեամբն յատկութիւնն ալ պիտի կորուտի. Այդ բանին 'ի զարման կրնամք հաստատուն վառարանով ապակի մը գործածել. այսու եթէ առաջին դիրքն կատուի մը տամք եւ երկրորդին մէջ մենք կենամք զանակ մը ձեռքերնիս՝ նկարն սոսկալի վազրէ մը յարձակում կրած կը ցուցնէ զմեզ:

M. Darlot ամենակարճ վառարանով առարկայական մը գործածելով՝ ընտանեաց մի մասն հսկայածեւ եւ մի մասն թղուկ, մի քանին լայն եւ մի քանին նեղ, եւայն, յաջողած է նկարել:

Սակայն ամենէն աւելի հետաքրքրականն երկդուլն կամ զլուին 'ի ձեռնն սնդուլն մարդ մը նկարելն է. Սեւ արգելչի մը առջեւ կը կեցունէ մարդն եւ գործին կ'ուղղէ. գլուխն բութրովին 'ի ձախ դարձունելէ յետոյ՝ կողմնակի առաջին նկարն կ'առնու. յետոյ սաւանց իրանն շարժելու զլուին բոլորովին յաջ կը դարձունէ նկարուողն. երկրորդ նկարն կ'առնուի առաջնոյն տեւողութեամբ ճիշդ: Պատկերն մէկ իրանի վրայ կրկին զլուի է:

Տեսնենք անյլուին. սեւ արգելչին զէմն դիրքն կ'առնու, երկրորդ սեւ արգելչի մը վերէն իջնելով գլուին կը ծածկէ: Լաւ յաջողելու համար պէտք է զլուին բարձր բռնել ըստ կարելոյն՝ որպէս զի վիզն երկայն երեւի: Ապա երկու ձեռքերն կը պարզէ բան մը բռնելու պէս, եւ առաջին նկարն կ'առնուի. չմտնալով ապակոյն վրայ նշանակելու ձեռաց ճիշդ բարձրութիւնն, ապա բոլոր իրանն սեւ արգելչով կը ծածկուի եւ ճիշդ գծին վրայ կը բերուի գլուին. կը հանուի երկրորդ նկարն, եւ ահա ուղած ձեւերնիս: Եթէ ուզենք գլուին մեծ կամ պզտիկ հանել՝ բաւական է մեքենայն ետ կամ առաջ մղել. ժամանակի տեւողութիւնն ճիշտ նոյնն պէտք է մնայ:

Գլխաւոր կանոնն այս է՝ որ տեւն պատրաստ անպակեայ տախտակներու վրայ ազդեցութիւն չունենալով՝ կրնամք ուղած ձեւերնիս տալ։— Եթէ անդուր մարդոյն գլուխն փոխանակ ձեռքն տալու՝ ուղեմք կողովի մը մէջ դնել, պէտք է նորա ամբողջ նկարն հանել եւ քարակ թուղթի մը վրայ կպցունել, ապա ձիւղ գլխոյն ձեւովն կտրել. ապա ուրիշ նկար մ'ալ հանել, եւ սորա գլխոյն առանց դաշկելու մարմնոյն ձեւովն կտրելու է։ Ս.յս կրկին նկարներն յայտնի է որ նորէն զգայուն թուղթին վրայ դնելով՝ ծակերէն նկարն կը տպուի, եւ երբ երկրորդ գլուխն՝ առաջին նկարին ուսոյն վրայ դանուած կողովին վրայ յարմարեցնեմք՝ նկարն ամբողջութեամբ կը տպուկերի կոչուած ծակերէն, եւ կ'ունենամք գլխատեալ մարդն իւր գլուխն սապատի մը մէջ բռնած։— Սակայն աւելի գիւրին է սեւ արգելիչներովն փորձել։

Ձայն ձմերուան իւր գրօսանք կը հաղորդեմք ընթերցողաց։—

ԷՐՆԵՍԹ ՌԸՆԱՆ

Իբար արքայն, Էրնէսթ Ռընանի մահուընէն յետոյ, հետեւեալ կերպով կարծիքը յայտնեց Ֆէլաբշի մի խմբագրի՝ հոչակաւոր պրագէտին վրայ:

«Տիւրանիւտ արքայն զիս բնաւ չվհատեցուց երբ առաքեց ինձ՝ կոչում չունեցող երիտասարդ Ռընան որ զայն կը խնդրէր եւ զոր կրնար գտնել առ մեզ: Առաջին օրէն արգելքը դաշակեցի: Նոր աշակերտ ախոնդանոտ էր, բայց Պրըթանեայի լինելուն համար՝ բնութիւնը զարգանալով՝ կարի հայրական ուղղութեամբ կարող կը լինէր հետի ուրեմն յաղթել սոյն տոհմային պակասութեան: Այս եղաւ իմ առաջին սոցաւորութիւնս սոյն համալիր վրայ, որոյ յաւասարա նշանակն էր ծածկամտութիւն, բայց ուր խելամոռութիւնը գեղեցիկ կը թուէր ինձ: Նորա խօսից եւ պրութեանց առաջին բառերէն, որ միշտ ընտիր էին, կը գտնուէր ի նա հմուտ ոք որ կը ջանար աւելի բան միտքը պահել քան աշխատիլ զայնս ուսումնասիրելու: Հիմնովինս Չնաշխարհիկ առեակ մ'էր, որ կը տարածուէր բոլորովին մակերեւութին վրայ, զոր լաւ պեղում ջրանցք մը կրնար գտցէ ժողովել եւ ուղղել: Այն ճոխ հոգին ինձ թանկագին թուեցաւ եւ ջանացի զի օգտուի իւր բարեմասնութիւններէն: Երեք տարի շարունակ հուազ զովեաներ ըրի իրեն, որոց պէտք չունէր, եւ աւելի զիտօգութիւններս յորչ կրնար օգտուիլ: Բայց նորա հոգին յամուռութեամբ փակ մնաց ամէն յորդոհներու, զի նորա միտքը ենթակայ էր միայն ազդեցութիւն կրելու: Բարեկամութիւնը եւեթ կարող էր բանալ այն հարիւրդանեայ թէքէն:

«Երբինէն զօրաւորագոյն մի սէր յաղթանակեց եւ առաջնորդ եղաւ Ռընանի այն ճանապարհէն զուրա զոր մեր փորձառութիւնը զծած էր նորա համար: Աշակերտ Սէն-Սիւլբիսի եւ կաթողիկոսայ Եկեղեցւոյ առ մեզ միայն կրնար գտնել ներշնչումներ բարի քահանայ լինելու համար: Եթէ այլ յատկանշանք ունէր, ինչո՞ւ մեր մէջ մոլորեցուցեր էր զիւր գիտութիւն քննադատական: զի առաւել քննադատ էր քան կղերիկոս՝ եւ բոլոր հոգին դարձուց զէպ ի Գերմանիա, ուստի իւր քոյրը Հանրիէթ, որ անդ էր յայնժամ, կ'ուղղէր առ նա երկարապատում թուղ-

թերս Նմա միայն սնտաջ Միակ գատատուն զոր Ռրնան գտաւ ի Սէն—Սիւրբիս եղաւ սնչուչաւ այն զոր չէր եկիր խնդրել անդ, Լայրդիկի այն կէս իմաստունուհին որ աւելի արտօմով կ'ընթեռնուր Սիւրաուսի Աւետարանին վրայ բրտծ մեկնութիւնները քան թէ Սուրբ Գրոց բնագիրը, որ պիտի ուսուցանէր Ռրնանի նուազ ուսումնասիրել նշանագիրը եւ լաւագոյն կերպով հասկընալ իմաստը: Պազ մեկնողներու զգրոցին մէջ քոյրը երեք տարիէն կորոյս ի սպառ զիւր եղբայր:

«Երբորդ տարին, որ մը դայս քաջ հասկըցայ, Պարզ իմաստից չնորհիւ՝ զարգացնելու համար նորա միտքը, որ ամբողջաւ էր յինքն եւ զբաղեալ եւեթ մտաւորական նրբութեամբ, յանձնեւ չի իրեն մի Քրիստոնէական յարաբերութեան ի պէտս մանկանց Սէն-Սիւրբիս ժողովրդացեալութեան: Երբ ստացայ՝ սրբագրելու համար՝ փոքրիկ երախայներու տետրերը, աղչեցայ յրնթերցումն վերանցական հարցումներու զոր Ռրնան լուծել տալտարիկեր էր իւր մանկական ունեւորացի: Իսկոյն կոչել տուի զնոս — Ստայիկանց տեսականութիւնը տալտարիկեր եւ մանկանց, տէր արքայ, բոի իրեն: Միթէ զու կարո՞ղ ես ալլ ամէն գծաւորութիւնները լուծել: Միթէ մաշաբ բրիտո նէականց: Էր նորա այնքան պարզ վարդապետութիւններ՝ չ'նծ ուն յիս պարզամտ ունկընդրացի» Իմ զիտուցութեամբ ի պատասխանի Ռրնան եւ ոչ մի բառ բառ իւր ի չքմեղ, այլ ի հոգ ոչ պատասխանէր էր, եւ հասկըցայ զի նորա լուծութիւնը կը գրատագրուէր զՍէն-Սիւրբիս եւ նորա ոճը Ս'չ եւ եւ մ'չ այլք զարմայանք երբ, երեք տարի կ'ընդանայր մնալէ յետոյ, այդ կ'ընդերկոսը հրաժեշտ տուաւ մեզ՝ չտակալով՝ զիանականի հպարտութեամբ՝ ուղղափառ հաւատացեալի մեր համեստութեան: — «Երեք տարի շատ էր», բաւ Տիւբանլու արքայն, որ յաւաջ քան զմեզ գուշակներ էր վախճանը այն ի բնէ յամառամիտ Պրիթանիայիին, որոյ վրայ դաստիարակութիւնը յաւել անդարմանելի հպարտութիւն՝ նորա կորստեան համար:

«Միով բանիւ, Էրնէսթ Ռրնանի ամէն մեղքերը մտաւորական մեղքեր եղան, զի նորա կանոնաւոր կենցաղաւարութեան մէջ անսովոր ոչինչ տեսնուեցաւ: Պահեց միշտ իւր քաղցրաբարոյ եւ միօրինակ բնութիւնը որ, աւանդ, չէր լինէր սիրուն առաքինութիւն քահանայական կենաց, որոյ համար կը համարէի զՌրնան կարգեալ ի Նախախնամութեանէ, եթէ Լը Հիւ արքայն նուազ ուսուցած լինէր նոս երաջիւրէնը եւ եթէ Հանրիէթ Ռրնան նուազ խօսած լինէր եղբորը՝ զերմաներէն լեզուաւ... »

Ֆիկարոյի աշխատակից Պուլայէ տ'Աթէն, ում Իքար ար-
բայն ըրեր էր վերոյիշեալ յայտարարութիւնները, կը յաւելու.

«Կանոնական զանգակին առաջին հարուածն ընդհատեց սոյն
բանակցութիւնը. ծերունին կանգնեցաւ՝ հանդոյն երիտասարդի,
որպէս յիսուն տարի առաջ, երբ միջ եւ նոյն զանգակը կ'ընդհա-
տէր Իքար արքայի յորդորները, զոր Ռընան խուլ ականջով կը
լսէր. Յետ յիսուն տմաց, յորս իմաստասէրն շարունակ տարա-
կուսեցաւ եւ քահանայն շարունակ հաւատաց, այսօր մի եւ նոյն
քահանայն կանգուն կիցած է՝ հնազանդելու համար տակաւին,
մինչդեռ իմաստասէրը դետին ինկեր է՝ ալ չհրամայելու համար
իւր դարուն. Տարի մի յետոյ ո՛ւր պիտի լինի Ռընան, ո՛ւր պիտի
լինին նորա երկասիրութիւնները... Սակայն Շկիդեցին պիտի
շարունակէ իւր ընթացքը վաղանցիկ ամաց եւ փոխանցական
քաղաքակրթութեանց մէջէն, առաւ եւ անդ ցանկելով, իւր յաղ-
թական ճանապարհին վրայ, այլ դերեզմաններ՝ որ կուլ պիտի
տան այլ Ռընաններ, եւ որոց վրայ յետագայք պիտի չափեն
նախկին մարդիկը եւ հսկայածեւ ստուերն ու զգափառութեան պի-
տի անցնի սփռելով՝ նոցա մթազնեալ կերպարաններուն վրայ՝ իւր
անհունութեան եւ անմահութեան լուսաճաճանչ համեմատու-
թիւնը»

ԿԵԱՆՔ ԲԱՌԻՑ

Ի ՄԱՍՆԱԴՈՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵԱԼ
ՁՐԱՆՍԵՐԷՆ ԲԱՌԻՑ ՎՐԱՅ

(Շարայարութիւն) (*)

Մասն Գ

Թէ ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՄԵՌՆԻՆ ԲԱՌԵՐԸ

Եզրակացութիւն

Նորակազմ բառերը մանաւանդ ի պէտս գիտնոց՝ հիմայ գրեթէ ամենքն ալ Լատիններէնէ եւ Յունարէնէ կը բարդուին, բայց տանց չափն մէջ բարդութիւնը թիւր է. զորօրինակ Décimètre կէս Յոյն՝ եւ կէս Լատին է. myriamètre խզաթիւրեալ բառ մ'է փոխանակ myriomètreի, եւայլն:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՕՏԱՐ ԵՍԳՈՒՄՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ԲԱՌԵՐ. — ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ԵՍԳՈՒՄՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ԲԱՌԵՐ:

Ֆրանսերէնին ածման երբորդ տպիւրն եղած են Օտար բառերը զորս միջազգային յարարերութիւնք, պատերազմք, քաղաքական պարազայք, արուեստք եւ վաճառականութիւն մուծած են Ֆրանսերէնի մէջ: Օրինակ յիտալականէ.

¹⁰ Պատերազմի վերադարձալ բառք.

(*) Տե՛ս Պարէէր Գ. Տարէ, էջ 448:

Alarme (խուճաղ), Alerte (չչուկ), Arquebuse (պատրուզաւոր հրացան), Arsenal (զինանոց, նաւարան), Barricade (չերափակ), Bastion (մարտկոց), Bombe (Ռումբ) Brave (քաջ), Canon (Թնթանոթ) caporal (տամնապետ), carabine (լաֆնափող հրացան), carrousel (ձիախաղութիւն), cartouche (փամփուշտ), casque (սաղաւարտ), cavalcade (ձիաւորութիւն), contrebande (մաքանկեղութիւն), cuirasse (ղրահ), Escarmouche (Թերամարտ), Escrime (սրախաղութիւն), Escopette (տեսակ մը հրացան), Escorte (ուղեկիցք, հետևորդք), Espion (լրտես), Estafier (սպառաւոր զգեցեալ համազգեստ), Estoc (սայր), Fantassin (հետեակ), Feluque (նուակ), Frégate (Քրէկաթ) infanterie (հետևաւոր), Mouqueton (տեսակ մը կարճափող հրացան), Panache (ցլունք), Redoute (բերդակ), Shire (կալանաւորակալ), Sentinelle (պահակիր), Soldat (զինուոր), Spadassin (սուսերամարտ), Tromblon (հրացան ինչ լաֆնաքերան), Vedette (պահակապան) etc.

2. Արհեստից վերաբերեալ բառեր

Aquarelle (ջրանկար), Ariette (Երգ), Arlequin (հապիւս), Artisan (արուեստագէտ), Balcon (պատշգամբ), Baldaquin (ամպհովանի), Barcarolle (Երգ վենետիկցի նաւաւորաց), Belvédère (վերնատուն), Bouffon (խեղկատակ, ծաղրածու), Bronze (պղինձ անաղախոսն), Buste (կիսանդրի), Cantate (Կրկնիկ), Carnaval (բարեկինդան), Charlatan (ղրախօս), Coupole (գմբէթ), Dôme (գմբէթ, կամար), Epinette (փոքրիկ տախ), Façade (ճակատ շինուածոց), Feston (Դրասանգ), Fugue (փախուստ), improviser յանպատրաստից երգեր յօրինել), Lazzi (խեղկատակութիւն) Mandoline (փոքրիկ վին), Mascarade (զինակաւորութիւն, ծպտանք), Mosaïque (յախճապակ, միւսինն), Opera (նուակ), Pastel (ներկախառն կապար), Piédestal (պատուանդան) Polichinelle (խեղկատակ, հապիւս), Quadrille (սլարախումբ քառախաղ), Ritournelle (կցուրդ), Saltimbanque (աճպարար, խեղկատակ), Sonate (նուադածութիւն), Ténor (Թէնոր), Trille (ձայնի թրթուումն), Virtuose (քաջ երաժիշտ), Violon (ջութակ), եւայլն.

Սպանիացիներէն անուած.

Abricot (ծիրան), Anchois (անձրուկ), Cannelle (դարիճհիկ), Caramel (չաքար կիսայրեաց), Chocolat (չոքոլաթ), Jujube (յունապ), Limon (լիմոն), Marmelade (քանդակ), Nou-

gat (կարկանդակ ի նշոյ). Tomate (ստիկինձոր տձ. թօմատէն), Vanille (համեմուկ). Caban (կքիճաղ), Galon (տրէզ), Mantille (քցափ). Savate (հին մուճակ).— Binjoin (կնդրուկ. տձ. ասղպէնա). Cochenille (որդան կտրփր), Cigare (զլանիկ), Indigo (լեզակ. տձ. չիւլիտ). Mérinos [Մերլինոս ոչխար]. Tabac [ծխախոտ, քթախոտ],— Aubade «այգերդ», Castagnette «քամրիւն փայտեղէն», Domino «վերարկու ինչ», Sérénade «ցայգերդ», Sieste «քուն միջօրէի».— Adjudant «սպար ի սպասու», Arrimer «աղխաղխել զնաւն», Caserne «շօրանոց», Colonel «գնդապետ», Embarcadère «թափարան», Embargo «նաւահանդատէն ելլելու արգելք». Escouade «գասակ», Incartade «յախուռն կշտամբանք» Récif «խութք»:

Գերմաներէնէ

Bivouac «գաղար զօրաց. գիշերապահք», Blocus «չրջափակ պաշարուն», Blockhaus «ամրոցիկ փայտակերտ կանգնեալ ի վերայ սեանց», Choucroute «մանրուած եւ աղուած կաղամբ». Cannette «ծորակ հնձանի, կտրասոյ», Gargote «յոռի կապկանոց», Havresac «կաշեայ պոյուտակ զօրաց» Kirsch «կիռասօղի», Fifre «սրսօրինդ». Flamberge «տուսեր», Lansquenet «Գերմանացի հեռեակ». Obus «փոքրիկ սուժք», Reître «հեծեալ Գերմանացի», Rosse «յոռի զրաստ». Sabre «թուր», Schlague «զան զինուորաց ի Գերմանիա», Vaguemestre «աղխապետ զօրաց» եւայլն:

Անգլիերէնէ

Bifteck «Պիֆթէք», Boxe «կռամարտ», Budget «կելեմուսյոյց», Chèque «չէք», Club «Բլիւպ», Coke «քօք» Croup «աքլուրափեղդ», Dogue «զամիւ», Dragner «աւաղահան զործիքով գետերուն յատակը մտքիւլ». Drainer «ստոյերիկեայ խողովակներու միջոցաւ խոնաւ գետինները ցամքեցնել», Express «ճեպընթաց», Fashionable. «վայելչազգեստ» Festival «ճանդէս երաժշտական». Groom «ճորտ, լաճ». Humour «զուարճախօսութիւն», Interlope «մաքանինդ նաւ», Jockey «ձիավարիկ», jury «երպուեալ դատաւորք», Meeting «համախմբութիւն». Mess «միտաին ուտող սալարներու սեղան», Pamphlet «սեւարակ կամ գրքոյկ պարսաւաղիւր», Paquebot «չոգենաւ», Plaid «զերարկու Սկոտլանդացոյ». Punch «ջերմօղի». Rail «երկաթուղոյ երկաթէլ գիծք». Redingote «չօղիկ». Rhum «չաքարօղի», Rosbif «խսրտ»:

վոյք եղին», Sport «ձիւնթաց», Square «պարտէզ վանդակապատ ի քաղաքամիջի», Stalle «նոտարան», Tender «առյու չոգեկառաց՝ ուր ածուխ եւ ջուր կը պրուի. ածխակաւք», Toast «բաժակ ի կենդանութիւն», Tramway երկաթուղի կառաց», Tunnel «ներքնուղի», Turf «ձիւնթացարան», Verdict «վճիռ երդմնեկաց», Wagon «վակօն» Whist «ուիսթ» Yacht «իօթ», եւայլն:

Փորթուկեզերէնէ

Bayadère «կաքաւոյ կին ի Հնդկիս», Caste «ցեղ հնդկաց», Coco «Հնդկնեկայդ», Fétiche «լուռք սեւամորթից», եւայլ:

Իտերէնէ

Calèche «կառք մը» Polka «բոլքա»

Ռուսերէնէ

Cosaque (խազախ), Cravache (խարազան), Knout (արջառաջիկ), Steppe (Սթէփ):

Չինական արեւելեան լեզուներէ ալ չատ բառեր առնուած են:

Արաբերէնէ

Alambic (խսրմնաց), Alcade (գառաւոր), Alkali (ծովու օջնան), Alchimie (ալքիմիա), Alcôve (սոսկապան), Alezan (աշխէտ), Algèbre (զրահաշիւ), Ambre (յամպար), Amiral (ծովակալ), Babouche (չլուական), Burnous (պուրնուս), Café (քաֆէ, սուրճ), Calife (խալիֆայ) Camphre (քափուր) Carafe (շիշ) Caravane «կարաւան», Chiffon «քուրջ», Coton «բամպակ», Elixir «ցքի», Gazelle «զիլթ», Girafe «անալութ», Goudron «կուպր», Jasmin «յամիկ», Loque «կապերտ», Luth «վին» Magasin «միկերանոց», Momie «մամիա», Musc «մուշկ», Nabab «նապապ, մեծատուն», Safran «քրքոււմ», Sirop «օշարակ», Sucre «շուքար», Sultan «Սուլթան»:

Երբայեցերէնէ

Alléluia «Ալլուիա. Օրհնեցէք զՏէր», Amen «ամեն, եկեղեցի», Cabale «կապալ», Chérubin «քերուիւէ», Hossana «Ովսաննա. Երբբայ, հօգիա նա, փրկեա արդ, փրկեա աղաչեմ», Jubile «յորեիւան», Pâques «զատիկ», Sabbat «շաբաթ Հրէից», Séraphin «Սերափիւէ»:

Պարսկերէնէ

Bazar «չուկայ», Châle «չալ», Echee «ճատրակ» Or-
ange «նարինջ», Pagode «կառտուն», Roupie «ռուպի», Sé-
rail «սէրայ», Tambour «թմբուկ»:

Տաճկերէնէ

Bey «պէյ», Chagrin «կաշի ջորույ, տճ. սողը», Chicane
«խաբէկաւոր նրբութիւնք», Divan «զիւան», Kiosque հովա-
նոց ի պարտիզի, քէօչք»:

Հնդկերէնէ

Brahme «պրահման», Cornac «փղտալան», Paria «բա-
րիայ», Palanquin «մարդակիր դահաւորակ»:

Մալեղերէնէ

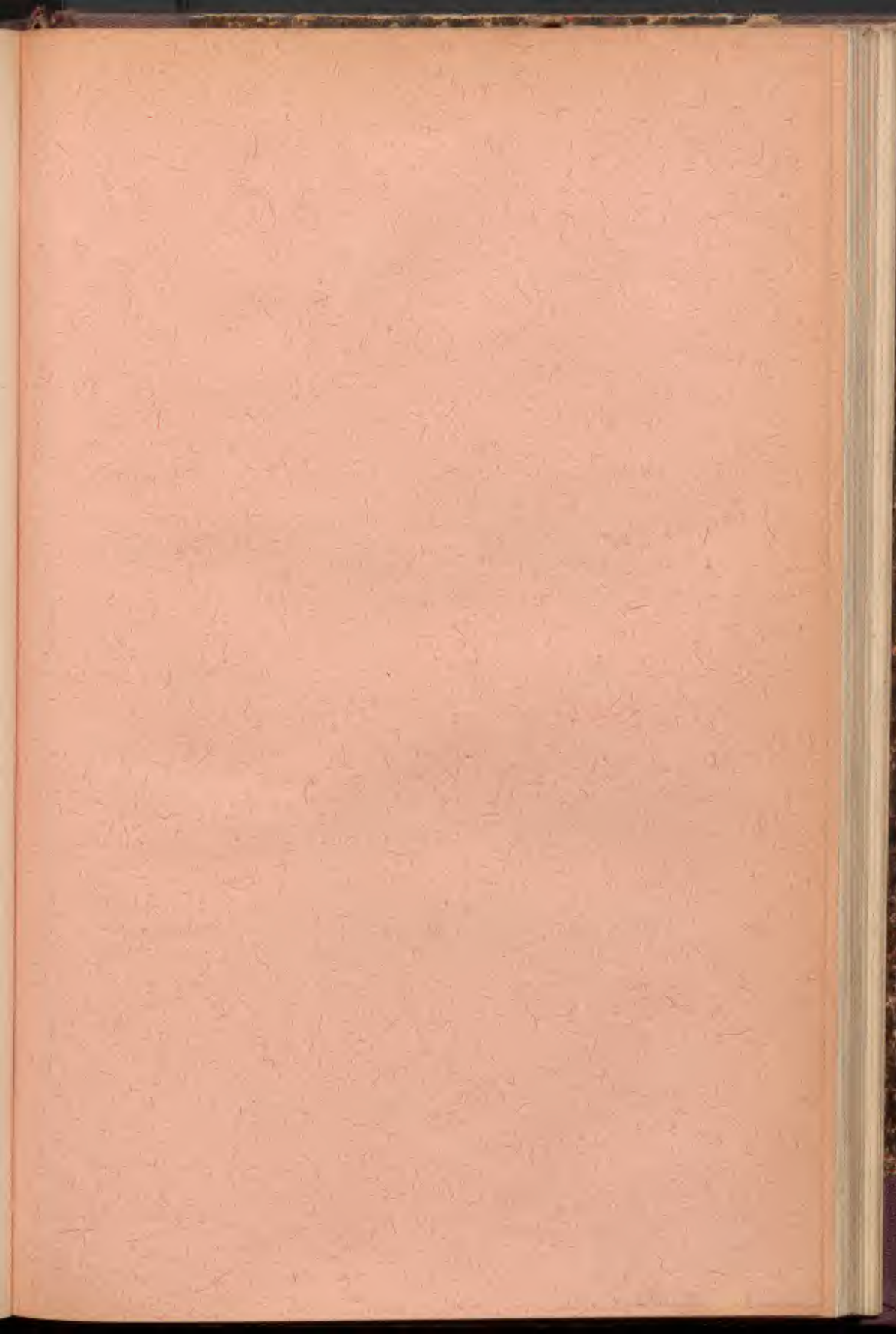
Bambou «պամպու», Casoar «կասուփար», Ourang-outang
«մարդանման կապիկ մը»:

Ամերիկացի բառեր

Acajou «մահոկենի», Ananas «անանաս», Boucanier
«ծովահէն», Ouragan «ուրական», Quinquina «քինքինա»,
Tapioca «թարիօքա»:

(Շարայարեյի)

Թ. ԹԷՐԶԵԱՆ:



ՊԱՏԿԵՐ տասն է. հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի:

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է	
Կ. Պօլսոյ համար	40 դահեկան
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար	
ըղբատարի ծախքն ի միասին հաշուելով	50 « «

Խրաքանցիշք թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եւշլի փողոց
Թիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար:

RÉDACTION DU **BADGUERE**

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1